НАЙМАН

Наймандар жоғарыда айтылғандай, Орта жүздің арғындардан кейінгі саны ең көп тайдасы болды (Қазір наймандардың саны арғындардан мол М. М.). Наймандардың жалпы таңбасы ұраны «Қаптағай». Сонымен қатар эр рудың озіндік таңбасы да болғап, мәселен, Бағапалыда - балталыда- Қаракерейде - Матайда- , Ергенекті пайманда Садырда - Терістаңбалыда- . Рулық ұрандары да эр түрлі болған. Қаракерей руында «Қабанбай», Матайда «Бөрібай», Садырда «Алдияр». Олардың шежіресінде де тайпаның өз атасы Найманнан тарауы туралы аңыз-генеалогияны атап өткен жөн.

Сондай аңыздардың бірінде: қартайған Найман ақсақалдың аң аулап, құс салуға құмар Тоққан есімді жалғыз ұлы болады. Ол бірде аң аулап жүргенде қазаға ұшырап, артында Айсұлу есімді әйелі қалады. Айсұлудың есімі кейбір мәліметтерде Назбура (Ұлы жүзден шыққан Дәулетбайдың қызы), Ақсұлу деп те аталады. Бірақ барлық шежірелердің арасында ол Қыз ене атымен кеңінен мәлім.

Баласы қаза тапқаннан кейін қарт Найман ұрпақсыз қалады. Ол үшін бұдан асқаи қандай қасірет болмақ ?

Карттың қабырғасын қайыстырған қасіретті көрген Қыз ене Наймаиға өзінің Қарақозы деген сіңлісін қосады. Найман Қарақозыдан ұлды болып, өиы Белгібай деп атайды.

Белгібай 15 жасқа толғанда Қыз ене әмеңгерлік жолымен оның әйелі болады. Сол некеден Төлегетай туып, одан: Қаракерей, Садыр, Матай, Төртұл (төртуыл) деген төрт ру ел тарайды. «Төлегетайдың төрт бөрісі» деп те атайды.

Қыз ене Белгібайға тағы бір әйел тоқал алғызады. Бұл некеден Сүгірші туып, одан найманның үш руы: Ергенекті, Бағаналы, Балталы тарайды.

Найман қайтыс болғаннан кейін оның әйелі үй қызметшісі Елтеге тұрмысқа шығады. Ол некеден туған екі бала Төлегетайдың балаларымен сыйыспай, анасымен бірге өздерінің нағашы жұртына көшіп кетеді. Сондықтан халық арасында «тоғыз таңбалы найман» аталады, бірақ іс жүзінде (аңызға қарағанда) олар жеті ру.

Бұдан сіздер этнографиялық мәліметтер арқылы халық арасында айтылып жүрген кейбір жорамалдарды, найман руларының санын қалай анықтауға болатынын көріп отырсыздар. Бұнымен қоса, аңыз-генеалогиялар халық шығармашылығы ретінде тартымды тамаша туындылар бола отырып, кейбір құқық, салт-дәстүр мәселелерімен, матриархат дәуірінің сарқыншақтары арагідік (сіңлісін атасына қосу, нағашы жұртына көшіп кету) ұшырасып отырады.

Белгібай, Төлегетай деген есімдердің өзі дө қызықты: біріншісі Найманнан қалған белгі, ұрпақ дегенді білдірсе, екіншісі «төлеу» деген сөзден шыққан, яғни қаза тапқан Тоққанның «төлеуі».

Төменде келтіріліп отырған рулық-тайпалық құрылым да халық арасынан, көнекөз қариялар мен шежірешілердің айтуы бойынша жиналған этнографиялық материалдарға негізделген. Бұл құрылымның жоғары буындарында, аңыздарға қарағанда, Найманнан тарайтын руларға қосымша аталар енгізілген.

Мұнда бірнеше таксономиялық жіктер бір құрылымға топтастырылған, өйткені белгілі бір рулардың (рулар бірлестігінің) шығу тегі туралы аңыз-генеалогиялардың бәрі бірдей халық жадында сақтала бермеген. Бұл арада бізге таксономиялық деңгейлердің дәйектілігі аса маңызды, мұның өзі белгілі бір адамның өмір сүрген кезеңін дәл анықтауға мүмкіндік береді, ал бұл болса, рудың өмір сүрген уақыты мен орналасу аумағын анықтауға көмектеседі.